

Anotacija

Garbė, garbės siekimas ar kova dėl garbės pripažinimo dažniausiai suprantama kaip „paprotingas“ teisės relikvas ir taip ji yra siejama su patriarchaline kultūra. Garbė, kaip sudėtinė kultūros dalis, gali būti atskleidžiama nagrinėjant vyriškumo ir moteriškumo reprezentacijas.

Vengimas vartoti žodį *garbė* šiuolaikiniame viešajame diskurse gali būti palygintas su žodžio *patriarchatas* vartojimo praktika. Žodžio *patriarchatas* išstūmimas ar, tiksliau sakant, nutylėjimas, iš politinės kalbos iš tikrųjų reiškia ne patriarchato nugalėjimą visuomeniniame gyvenime, bet gebėjimą prisitaikyti prie dabartinių gyvenimo sąlygų nesunaikinant savo esmės. Taip ir garbės „nematomumas“ viešame diskurse dar nereiškia, kad garbė prarado reikšmę šiuolaikinių žmonių motyvacijoje.

Vakarų intelektualai užsimena apie garbę paprastai tik iš neorientalistinės perspektyvos – dabartinės garbės ir gėdos kultūros yra siejamos su islamu ir musulmonais. Tačiau garbės ir gėdos kultūra gali būti išskiriama ir visuomenėse, išpažįstančiose krikščionybę, pavyzdžiui, nagrinėjant mačizmo fenomeną.

Lietuva, būdama atvira emigracijai ir imigracijai, negali būti garantuota, kad kraštutiniai garbės ir gėdos kultūrų išraiškos – islamo fundamentalistų savižudžių susisprogdinimai ir garbės (dažniausiai jaunų moterų ir merginų) nužudymai visada aplenks jos teritoriją.

Pagrindinės žodžiai: garbė, garbės ir gėdos kultūra, garbės nužudymas, mačizmas, vyriškumas, moteriškumas.

Ivadas

Žodžio *garbė* „nematomumas“ viešame diskurse dar nereiškia, kad garbė prarado reikšmę šiuolaikinių žmonių motyvacijoje. Tačiau „garbė“, turinti archajiško, beveik mitologinio patrauklumo atspalvį, gali tapti beprasmė, kol nėra tiksliai apibūdinta. Garbę galima apibūdinti kaip „teisę į pagarbą“. Toks minimalistinis garbės apibrėžimas, nenaudojantis kultūrinių ypatumų, labai tinka tarpkultūriniais palyginimams.

Tyrimo problema ir aktualumas. Šiuolaikinėse garbės studijose garbė dažniausiai yra suvokiama kaip pagrindinis moralinės sistemos arba vertybių ramstis, tačiau ne kaip individo politiniai išteklių, leidžiantys viešai pateisinti savo elgesį garantuojant reputaciją ir socialinę padėtį. Moraliniai socialinės antropologijos „puritoniškumo“ spąstai, etnocentrizmas ir garbės kultūros nutylėjimas bei išstūmimas iš visuomeninio gyvenimo yra tarp svarbiausių priežasčių, ribojančių svetimos, pirmiausia ne Vakarų kultūros prigimties supratimą.

Objektas. Garbė.

Tikslas. Parodyti, kad garbė, kaip galios strategija, sąlygoja hegemoninio vyriškumo ir moteriškumo viešas reprezentacijas.

Uždaviniai. Išnagrinėti „garbės“ bei jai atstovaujančių sąvokų interpretacijas socialiniuose moksluose, išanalizuoti garbės supratimo transfor-

macijos Vakarų kultūroje prielaidas, išanalizuoti ir pateikti pagrindinius garbės nužudymo skiriamuosius bruožus, išanalizuoti mačizmo fenomeną.

Teoriniai tyrimo pagrindai. Kritinė analizė iš feministinės perspektyvos.

Garbės supratimas ir tyrimai

Lietuviškam žodžiui *garbė* atstovauja lotynų kalbos žodis *honor*, kuris romėnų mitologijoje reiškė pagerbimo persofinikaciją. *Honor* – apdovanojimas už didvyriškumą ir narsą (*virtus*), išlikęs germanų ir romanų kalbose: angl. *honour*; pranc. *honneur*; isp. *honor* (*honra*), it. *onore* ir lenkų kalboje – *honor*.

Šiuolaikiniam žmogui bendrą supratimą apie „tradicinės“ garbės esmę (apdovanojimas už didvyriškumą ir narsą) gali suteikti Homero herojai, kurie, būdami karinio elito nariai, varžėsi, dažniausiai dvikovoje pagal pripažintas taisykles, dėl asmeninės reputacijos. Populiari mene, literatūroje, kine „gotikos“ kryptis, šlovinanti riteriškumo ir kilnumo mitus taip pat suteikia tam tikrą, tačiau romantiizuotą supratimą apie tradicinę garbę.

Karinio meistriškumo daugiakartis demonstravimas dėl individualaus pranašumo siekimo yra būdingas vadinamosioms herojinėms garbės ir gėdos kultūroms. Šiuo tipo kultūros egzistavo tokiose skirtingose regionuose kaip viduramžių Europa,

actekų Meksika (Clendinnen, 1985, 44–89), Japonija iki Tokugavos (Ikegami, 1995), ikikolonijinė Afrika (Iliffe, 2005).

Pasaulinės religijos, valstybių politinės valdžios centralizavimas, modernizacija (ar kolonizacija) lėmė tradicinės garbės supratimo didesnes ar mažesnes transformacijas kiekvienoje visuomenėje. Frankas Hendersonas Stewartas, pateikęs minimalistinių garbės apibrėžimą – „teisė į pagarbą“ (Stewart, 1994, 21), leidžiantį aprėpti Homero herojus, viduramžių riterius, vokiečių dvikovininkus, Japonų samurajus, Viduržemio kaimiečius ir panašiai, daro skirtumus tarp vertikalios ir horizontalios garbės. Vertikali garbė suprantama kaip teisė į ypatingą pagarbą, kurią turi aukštesnės socialinės padėties individai žemesnės socialinės padėties individų atžvilgiu, ir horizontali garbė – teisė į pagarbą tarp lygios socialinės padėties individų.

Socialiniuose moksluose garbės ar garbės ir gėdos kultūrų tyrimai tradiciškai buvo socialinės antropologijos objektas. Žymiausias ir plačiausiai yra aprašytas Viduržemio regionas, kur teisininkai bene pirmieji pradėjo moksliskai nagrinėti garbės fenomeną kaip tipišką *pagalbos sau pačiam* instituciją. Viduržemio studijos nagrinėjo mažas agrarines bendruomenes, dažnai antagonistines tolimoms valstybės institucijoms. Šiose bendruomenėse garbė buvo suvokiama ne kaip karinio elito apdovanojimas, bet kaip kiekvienos šeimos ir individo rūpestis. Šeimos rungtyniavo dėl garbės demonstruodamos savo narių vyriškumo ir moteriškumo savybes. Vyriškumas reikalavo sugebėjimų išlaikyti ir apginti namų ūkį (šeimyną), palaikyti asmeninę autonomiją, atkeršyti už įžeidimą ar smurtą ir tikriausiai demonstruoti svetingumą, dorumą, sąmojų ir geras manieras. Moters garbė buvo nagrinėjama iš vyriškos perspektyvos kaip skaistybės išsaugojimas iki santuokos ir dorybės joje (Pitt-Rivers, 1968, 503–510; Gilmore, 1987, 2–21).

Antropologijoje susiformavo dvi pagrindinės ir viena kitą neigiančios „garbės“ traktavimo tradicijos: garbė, suvokiama kaip *dorybė*, ir garbė, suvokiama kaip *viršenybė* (Pitt-Rivers, 1968, 503–510). *Garbės*, kaip *dorybės*, pagrindas yra religinis garbės tapatinimas su dorybingu ir doriniu elgesiu. Savo ruožtu *garbė*, kaip *viršenybė*, tėra savo pretenzijų į statusą ir šio statuso patvirtinimą rodymas (Peristiany, 1968). Šiuo atveju garbė yra tik socialinės padėties, prestižo, vadinasi, ir visuomeninio pripažinimo bei individo visuomeninės vertės klausimas. Savo ruožtu ir negarbė įgauna viešosios gėdos pavidalą.

Du garbės tipai skiriasi ne tik požymiais, bet ir tipiniais „atstovais“. *Garbė*, kaip *dorybė*, tradi-

ciškai asocijuojasi su moterimis, o *garbė*, kaip *viršenybė*, – su vyrais. „Vyrų garbė turi būti užtarnauta, padidinta ir apginta dvikovoje su priešininku; moterų garbę būtina saugoti nuo piktų pavyduolių liežuvių“ (Peristiany & Pitt Rivers, 1992, 226). Tai gi „vyriškoji“ garbė susijusi su kova ir priešininkų įveikimu, „moteriškoji“ – su taika ir skaistyste. „Vyriškosios“ garbės sėkmingumo ypatumas – glaudi jos priklausomybė nuo individo gebėjimo primesti savo žaidimo taisykles, priversti patikėti savo pranašumu (Robinson, 2002, 192).

O moters garbė investuojama į vyro ir šeimos garbę. Kartu moters garbe gali būti naudojamos mainų santykiuose kaip simboliniu kapitalu, leidžiančiu pasiekti/prarasti aukštesnę socialinę padėtį. Ko gera, žinomiausi moters, tiksliau, merginos garbės mainai į aukščiausią socialinį statusą buvo ledi Dianos Spencer (*Lady D.*) atvejais. Apie jos fizinę nekaltybę devintajame dešimtmetyje plačiai diskutavo ne tik britų, bet ir tarptautinė spauda – kaip apie paprastos Pelenės priemonę karalienės karūnai pasiekti ir sustiprinti savo šeimos socialinį statusą.

Lemiamą seksualinės gėdos svarbą garbės kodekse buvo pabrėžiama ankstyvose dabartinėse Europos valstybėse, kurios kultivavo dvikovą. Tai skatino požiūrį, kad ypatingas susirūpinimas dėl moters dorybės yra esminė tikros garbės kultūros charakteristika (Foyste, 1999; Asano-Tamanoi, 1987). Tačiau moters dorybė buvo mažiau svarbi, nors reikšminga kitose garbės kultūrose, pavyzdžiui, Japonijoje (Asano-Tamanoi, 1987; Ikegami, 1995). Dorybė buvo svarbus moters garbės komponentas daugelyje Afrikos visuomenių, tačiau panašu, kad vaisingumas, ištvėringumas ir aktyvi pagalba vaikams ir namų ūkiui suteikdavo moteriai daugiau svorio šeimoje ir bendruomenėje (Iliffe, 2005).

Kai kurie antropologai, nebūtinai feministinių pažiūrų, mano, kad Viduržemio studijose dorybės svarba buvo perdėta, ir pabrėžia, kad vyrų požiūris į moters garbę turėtų būti išstumtas tyrimų apie tai, ką pačios moterys garbino savyje ir kituose (Davis, 1977; Lever, 1986, 86–103). Antropologai, laikomi Viduržemio visuomenių ekspertais, savo tyrimuose pastaruoju metu beveik visiškai ignoruoja garbės reiškinį.

Sicilijos mafijos reiškinio ekspertas, sociologas ir antropologas Christianas Giordano (2001, 39–58; 2005, 40–55), nagrinėdamas garbės fenomeno ignoravimą dabartiniuose antropologiniuose tyrimuose, pažymi, kad devintajame dešimtmetyje antropologai pradeda dekonstruoti „garbės ir gėdos visuomenių“ paradigmą Viduržemio regione. Ir jeigu toks kritinis požiūris, atsiradęs veikiant „reflektyviai“ ar

„postmodernistinei“ bangai, šioje gali atrodyti daugmaž pateisinamas, tai „prarastos“ garbės priežastys atrodo ne tokios tikėtinos ir dar mažiau priimtinos. Panašios tendencijos, pavyzdžiui, kultūros koncepcijos dekonstrukcija, gali būti psichologiškai vertinamos kaip ne visai užmaskuotas antropologijos polinkis į saviustruktūrą ir savižudybę.

Siekdamas patikrinti šią nuostatą, Giordano nurodo dvi reikšmingas „teorinės dekonstrukcijos“ priežastis ir jų padarinius. Po Viduržemių visuomenių, kaip „garbės ir gėdos visuomenių“, paradigmos kritikos išgalėjo tikras skirtingumo kultas, besąlygiškai atmetantis lyginamąjį bendrųjų bruožų ir lygiavertiškumo tyrimą. Metodologijos objekto susiaurinimas iki „atskiro fakto“ ir „unikalaus atvejo“ darėsi pražūtingas teoriniam Viduržemio visuomenių „garbės logikos“ stebėjimui. Šiuo metu Viduržemio visuomenių antropologija paremta nepagrįstu polinkiu į etnografinę ekstravaganciją. Kita priežastis, siejama su etnocentrizmo kritika, dažnai skatina klaidingą *politinio korektiškumo* frazeologiją. Antropologinis populizmas rutuliojosi bet kuria kaina vengiant parodyti *kitus* asmenis nepalančioje šviesoje arba ižvesti jų jausmus, nes *kiti* buvo suvokiami kaip „mažumos“, taigi silpni ir engiami. Tad Viduržemio visuomenių garbės ir patronažo sistemos studijos pakeitė „politiškai korektiškesnę“ terminologiją ir požiūrį. Tipiški pavyzdžiai yra darbai, kurių autoriai, vengdami „garbės“ sąvokos, vartoja *gender* arba sąžiningai kuria Viduržemio „svetingumo“ stereotipą.

Tačiau lemiamas antropologinės kritikos smūgis garbės studijoms yra tai, kad garbė suvokiama kaip pagrindinis moralinės sistemos arba vertybių ramstis, tačiau ne kaip individo politiniai ištekliai, leidžiantys viešai pateisinti savo elgesį, garantuojant reputaciją ir socialinę padėtį.

Nors ir nevertodamas rusų priežodžio „šventa vieta tuščia nebūna“, Giordano pažymi, kad sociologai išvengė moralinio antropologijos „puritoniškumo“ spąstų. Pastaruoju metu sociologai *garbės* koncepcijoje sugebėjo išvelgti ir retoriką, ir strategiją, taikomą siekiant užtikrinti socialinį statusą ir / arba atimti jį iš kitų. Priešingai negu orumas (*dignity*), kuris yra filosofinė, pernelyg abstrakti ir sociologiškai dvilypė koncepcija, garbė iki šiol yra vienas kertinių socialinio identiteto ir „reputacijos politikos“ planavimo akmenų.

Akivaizdu, kad rugsėjo 11-osios įvykiai JAV taip pat paskatino Vakarų intelektualus atkreipti dėmesį į garbę, tačiau paprastai tik iš neorientalistinės perspektyvos – dabartinės garbės ir gėdos kultūros yra siejamos su islamu ir musulmonais. Šiandien Vakarų pasaulis susiduria su garbės kul-

tūrų kraštutinėmis išraiškomis, pirmiausia per savižudžių susisprogdinimus Artimuosiuose ir Viduriniuose Rytuose, kurie beveik jau tapo *karo su terorizmu* rutina, ir garbės (dažniausiai jaunų moterų ir merginų) nužudymus, kurie dar suvokiami kaip žiniasklaidos dienos sensacija.

Garbės saulėlydis Vakarų kultūroje

Nuo šešioliktojo iki devynioliktojo amžiaus Vakarų kultūros raida vertė tradicinę garbę daryti kompromisus. Bažnyčia, valstybės politinės valdžios centralizavimas, viena vertus, ir Šviečiamojam amžiaus idėjos apie individo vertybes ir teisės, kita vertus, kūrė individo, palaiminto tam tikromis civilizuotiomis dorybėmis, idealą. Renesansas sukūrė mokslininką ir lingvistą, aštuonioliktasis amžius – patriotą ir filosofą, devynioliktasis amžius pridėjo jam sportiškumo ir šiurkštaus pamaldumo. Devynioliktasis amžius nutraukė ryšį tarp pono ir paveldimų titulų bei turtų ir padarė elgesį vieninteliu lemiamuoju veiksniu individo garbės statuse. Vakarietišką garbės supratimą įkūnija karalienės Viktorijos epochos anglosaksiškas džentelmeno idealas – subtilus, rūpestingai subrandintas susitarimas tarp tradicinės garbės ir modernybės (Bawman, 2002, 32–49).

Neišvengdamas tam tikro moralizavimo, latentinio mizoginizmo bei etnocentrizmo Jamesas Bawmanas (2002) apibrėžia garbę moralinio diskurso sąvokomis. Jis išskiria aštuonis garbės bruožus ir atitinkamai priežastis (kliūtis), dėl kurių tradicinė garbės idėja yra svetima šiuolaikinio žmogaus pasaulėžiūrai; visų pirma turimas omenyje „tikras amerikietis“ – WASP (baltasis anglosaksas protestantas).

Pirmoji priežastis ta, kad garbės ir gėdos socialumas priešinasi individo moralinės autonomijos (valios ir sąžinės laisvė) vertes supratimui. Antra, elitistinis garbės charakteris sunkiai derinasi su visų žmonių lygybės principu. Garbė gali būti tik pripažinta ar užtarnauta, o tai reiškia „garbės grupės“ (*reikšmingų kitų*) egzistavimą. Trečia, „garbės grupės“ neišvengiamas teismas ir nuosprendis. Ketvirta rimta kliūtis – gailiaširdiškumo stoka, susijusi su individo autonomijos pažeidimu ir „teiseina“. Penkta – garbės santykinumas (reliatyvizmas). Garbė, kaip ir ironija, priklauso nuo konteksto, t. y. dalykai, kurie garbinami vienoje visuomenėje ar bendruomenėje gali būti negarbinami ar net niekinami kitoje. Šešta – garbės „antikrikščioniškumas“. Kalno pamokslo vertybės ir ypač įsakymas „atsukti kitą skruostą“ yra visiškai priešingi garbės „atsakomojo smūgio“ imperatyvui. Septinta – garbės veidmainiškumas, kuris yra viešos „teisenos“ padarinys. Garbės viešumas derinasi su gėdos privatumu, t. y.

su veiksmis, kurie gali būti vertinami kaip gėdin- gi (nugarbingi), slaptumu, ir todėl jie negali būti viešinami. Ir aštunta, be abejo, rimčiausia proble- ma, su kuria susiduria modernus jautrumas – garbės seksizmas. Garbė yra skirtinga vyrams ir moterims. Tradiciškai garbė vyrams reiškia narsą ar veikiau narsaus vyro reputaciją, tuo tarpu moters garbė reiškė dorovingos moters reputaciją.

Savita Vakarų, o tiksliau sakant, karalienės Viktorijos epochos, garbės idėja pasibaigė kartu su Pirmuoju pasauliniu karu (1914–1918). Pirmasis pasaulinis karas subrandino du socialinius fenome- nus – psichoterapiją ir feminizmą. Pirmojo pasauli- nio karo apkasai tapo ne tik karių, bet ir šlovės bei garbės idealų skerdykla, nes parodė individualios narsos ir heroizmo aktų, nuo kurių priklausė garbė, beprasmingumą, ypač prieš artilerijos ar iprito dujų ataką. Psichinių karo padarinių – bombardavimo šokas (*shell shock*) ar po-traumatinio streso sutriki- mai (*post-traumatic stress disorder*) – nagrinėjimas ir gydymas paskatino psichoanalitinių mokslų raidą, bet kartu pavertė karo herojus jo aukomis. Karas, pareikalavęs jaunų moterų išitraukimo *en masse* į darbo rinką ir taip neformaliai „legalizavęs“ tam tikrą moters emancipaciją, paskatino sufražistinių idėjų realizavimą. Daugelyje Vakarų šalyse mote- rys įgijo politines teises, o tai vedė prie socialinių ir juridinių skirtumų tarp moterų ir vyrų žlugimo. Be to, pokarinis feminizmas buvo glaudžiai susijęs su užgimstančiu pacifizmu, kas „piktino ir įžeidinėjo“ vyriškąją tradicinę garbę.

Taigi Vakarų kultūroje „individo poreikių pir- maeiliskumo pripažinimas neišvengiamai privedė prie grupės poreikių – ar tai būtų valstybė, nacija, kariuomenė, bendruomenė, profesija, verslas ar šeima, t. y. viso, kas buvo garbinama ir kam buvo pasiaukojama – sumenkinimo ir nepaisymo [...] Bandymuose greičiau atsikratyti garbės kultūros negu ją reformuoti garbė buvo nustumta į visuomenės pakraščius, iš kur ji sugrįžta primityviausia forma – gatvės gaujų kultūroje, kurioje negerbimas tarp savųjų gaujos nariams kelia tokį pat susirūpinimą kaip aštuonioliktojo amžiaus džentelmeniui. Tačiau svarbiausias padarinys yra jau nebesugebėjimas su- prasti priešų prigimties „kare su terorizmu“ (Baw- man, 2002, 44).

Taigi šiuolaikinėje „formalioje“ Vakarų kultūroje garbės kriterijai pasislinko nuo padėties ir elgesio iki moralinio charakterio, nuo to, ką individas turėjo ar darė, iki to, kuo individas buvo. Tačiau „nefor- malioje“ kultūroje garbė, išreiškianti aukščiausias grupės vertybes, išlieka viena reikšmingiausių ideo- loginių elgesio paskatų.

Garbės nužudymai

Garbės ir gėdos kultūrose individas suvokia- mas tik kaip šeimos narys. Šeimos nario garbės įžeidimas ar net tik viešas pasikėsinimas į garbės įžeidimą ar nuplėšimą prilygsta gėdos užtraukimui visai (paprastai išplėstinei) šeimai. Atitinkamai šeimos nario elgesys, kuris suvokiamas kaip neatitinkantis bendruomenės taisyklių ir tampa viešai žinomas, prilygsta gėdos užtraukimui visai šeimai. Abiem atvejais šeimos garbė suvokiama kaip su- teršta ir garbės atstatymas reikalauja gėdą nuplau- ti krauju, t. y. bausmės šeimos garbės įžeidėjui ar pažeidėjui.

Šeimos garbės atkūrimas yra vyrų teisė ir pa- reiga, jie turi surasti ir užmušti „nusikaltėlių“. Labai retais atvejais, kai šeimoje nebėra vyrų, galinčių įvykdyti garbės nužudymą, šią pareigą perima mo- terys. Tačiau jos gali būti garbės nužudymo ir ypač savižudybės, jeigu šeimos garbę suteršė jų šeimos narys, iniciatorės. Motinos gali priversti savo duk- ras nusižudyti net iki šeimos gėdos paviešinimo, pavyzdžiui, dukros nesantuokinio nėštumo atveju. Taigi nagrinėjant garbės nužudymus reikia turėti omenyje, kad žmogžudystės vykdytojas beveik vi- sada yra vyras, tuo tarpu jo aukos gali būti ir vyrai, ir moterys.

Kadangi bet kuris nužudymas yra persekioja- mas įstatymo, bendroje žmogžudysčių statistikoje garbės nužudymus sunku išskirti. Dabartinės Va- karų visuomenės susiduria su garbės nužudymais *akis į akį*, t. y. savo valstybėse, iš esmės tik žiniasklai- dos ir moterų nevyriausybinių organizacijų (NVO), žadinančių šio reiškinio socialinę refleksiją, dėka. Paviešintų garbės nužudymų aukos daugiausia yra merginos ar jaunos moterys iš musulmonų ben- druomenių, kas lemia tam tikrą feministinį vienpu- siškumą ir neorientalistinį šališkumą nagrinėjant šį socialinį reiškinį.

Phyllis Chesler (2009) nurodo, kad, Jungtinių tautų Gyventojų fondo (*The United Nations Popula- tion Fund*) skaičiavimais, 5000 moterų kasmet neten- ka gyvybės dėl garbės nužudymo. Negausus garbės nužudymo tyrimai ir NVO, telkiančių savo veiklą ties moterų įgalinimu (*women's empowerment*), ata- skaitos leidžia manyti, kad šis skaičius atspindi tik nežymią dalį visų moterų garbės nužudymų. Be to, reikia turėti omenyje paplitusią tendenciją apibūdin- ti moters garbės nužudymus namų smurto sąvoko- mis, kas irgi turi įtakos šio reiškinio masto sumažini- mui. Į moterų garbės nužudymų tyrėjų akiratį paten- ka bendruomenės ir imigrantų bendruomenės iš Pa- lestinos teritorijos, Turkijos ir Irako kurdų regionų, Balkanų šalių, Bangladešo, Egipto, Afganistano ir Pakistano. Smurtas prieš moterį, susietas su garbe,

yra labiau matomas Vakarų Europos šalyse negu Jungtinėse Amerikos valstijose ir Kanadoje dėl ne Vakarų kultūros imigrantų bendruomenių negausos: Vakarų Europos šalyse gyvena apie 20–30 milijonų musulmonų emigrantų ir jų palikuonių, tuo tarpu Šiaurės Amerikos šalyse tik apie 4 milijonus.

Nagrinėdama moterų garbės nužudymus, Chesler atkreipia dėmesį, kad atskleistais atvejais visi nusikaltėliai vertina savo aukas kaip pažeidusias religinio elgesio taisyklės ir susidoroja su pažeidėjais be jokio gailesčio. Religinės bendruomenės normų pažeidimas, už kurį moteris baudžiama mirtimi, gali reikšti viską: nuo atsisakymo dėvėti „padorius“

drabužius, slepiančius plaukus, veidą, kūną bei aukštesnio tipo išsilavinimo ar tik siekio vairuoti automobilį iki tėvų sutartos santuokos (*arranged marriage*) atsisakymo ar ištuokos su smurtaujančiu vyru reikalavimo ir pan.

Chesler, neanalizuodama ryšio tarp religijos ir garbės bei gėdos kultūrų, iškelia įdomią prielaidą, kad garbės nužudymai Šiaurės Amerikoje ir Vakarų Europoje gali sietis su pirmos kartos imigracija, pirmiausia iš islamo kraštų. Tačiau vertingu jos tyrimo rezultatu, turinčiu praktinę vertę, ypač teisėtvarkoje, reikėtų laikyti kriterijų, leidžiančių atskirti garbės nužudymą nuo namų smurto, išskyrimą.

1 lentelė

Moters garbės nužudymo ir namų smurto charakteristikos

Garbės nužudymas	Namų smurtas
Daugiausia vykdomas musulmonų bendruomenėse; aukos – musulmonės merginos ar jaunos moterys.	Vykdomas visų tikėjimų vyrų prieš pilnametes moteris.
Vykdytojas dažniausiai yra tėvas, auka – dukra paauglė ar dukra iki dvidešimties metų amžiaus. Retais atvejais sutuoktinė ir vyresnio amžiaus dukra taip pat gali būti auka.	Vykdytojas yra sutuoktinis ar sugyventinis, auka – sutuoktinė ar sugyventinė.
Kruopščiai suplanuotas. Grasinimai mirtimi dažnai yra naudojami kaip kontrolės priemonė ir yra nužudymo priešistorė.	Nužudymas dažnai yra neplanuotas ir spontaniškas.
Nusikaltimo planavimas ir vykdymas įtraukia šeimos narius ir artimuosius, įskaitant motinas, seseris, brolius, pusbrolius, dėdes, senelius ir pan. Jei aukai pavyksta pasprukti, šeima tęs paieškas egzekucijai įvykdyti.	Nusikaltimas įvykdomas savarankiškai, be aukos šeimos bendrininkavimo.
Šeimos garbės nuplėšimas – gėdos užtraukimas šeimai yra garbės nužudymo priežastis.	Smurtautojas ar žudikas nevartoja jokio šeimos garbės „žodyno“. Nusikaltimo priežastys yra įvairios – nuo blogai pagaminto maisto iki neištikimybės ar moters bandymų apginti vaikus nuo smurtaujančio vyro.
Mažiausiai pusei nusikaltimų būdingas žiaurumas. Aukoms dažnai perpjauna gerklę ar nukerta galvą, jos yra prievartaujamos, deginamos gyvos, užmėtomos akmenimis, sumušamos, nuduriamos, lėtai dusinamos iki mirties.	Nors kai kurie vyrai sumuša savo partneres iki mirties, tačiau dažniausiai vyrai savo partneres tiesiog nušauna ar nuduria.
Nusikaltėlis nesmerkiamas. Iš esmės garbės nužudymas vertinamas kaip norma ar net heroizmas.	Smurtautojas ar žudikas vertinamas kaip nusikaltėlis. Šitie vyrai dažnai apibūdinami kaip sociopatai ar psichiškai nesveiki.
Žudikas /-ai nedemonstruoja apgailestavimo. Jis/jie pats/patys suvokia save kaip merginos negarbingo elgesio „aukas“ ir bando atkurti prarastą šeimos garbę.	Kartais apgailestavimas yra rodomas.

Šaltinis: Phyllis Chesler (2009). „Are Honor Killings Simply Domestic Violence?“, *Middle East Quarterly*, Spring. <http://www.phyllis-chesler.com/211/are-honor-killings-simply-domestic-violence>

1-jo lentelėje pateikti duomenys leidžia apibūdinti bet kurį moters nužudymo atvejį kaip garbės nužudymą ar „tiesiog“ namų smurtą. Svarbiausias garbės nužudymo rodiklis – šeimos reikalas. Bausmės nusikaltėliui/-iams už tyčinį (suplanuotą) nužudymą, kuo pasižymi garbės nužudymai, paprastai yra didesnės už netyčinį (afekto būsenoje) nužudymą, kas būdinga namų smurto nužudymams. Teisingai apibūdinusi moters nužudymą ir paskyru-

si nusikaltimą atitinkančią bausmę, valstybė bent tokiu būdu atkuria teisingumą moters-aukos atžvilgiu.

Garbės ar, šiuolaikiniais žodžiais tariant, individo paklusnumo ar nepaklusnumo šeimos ir bendruomenės taisyklėms, suvokimas turi savo ypatumų kiekvienoje kultūroje. Tačiau labiau tikėtina, kad dabartiniai budistai, judėjai, krikščionys, greičiau įvykdys simbolinį užsitraukusio gėdą šeimos na-

rio, garbės nužudymą negu jį fiziškai užmuš. Simbolinis garbės nužudymas šeimos suterštai garbei atkurti įvyksta šeimai bent viešai nutraukus ryšius su garbės pažeidėju/-a ir jam ar jai išvykus iš bendruomenės. Tuo tarpu, net rizikuodami nuklysti į neo-orientalizmą, galime teigti, kad dabartiniai musulmonai gana plačiai praktikuoja garbės nužudymus, o rečiau tai daro induistai ir sikai.

Garbė ir mačizmo fenomenas

Dabartinėse visuomenėse sieti garbės fenomeną vien tik su religija būtų gana klaidinga. Daugelyje visuomenių pamatinės vyriškumo ir moteriškumo reprezentacijos susiformavo jau pagonybės laikais iki pasaulinių religijų atsiradimo. Tačiau garbės ir gėdos kultūros siejimas tik su islamu yra visų pirma vakarietiško etnocentrizmo išraiška. Garbės ir gėdos kultūra šalyse, kur krikščionybė yra dominuojanti religija, nėra šių šalių visuomenių praeitis, bet dabartis. Mačizmo bei jo atstovo mačo fenomenas yra vienas iš garbės ir gėdos kultūros egzistavimo krikščioniškame pasaulyje pavyzdžių.

Mačo, kaip vyro apibūdinimas, per pastaruosius du dešimtmečius labai paplito ne tik Lotynų Amerikos, bet ir Šiaurės Amerikos ir Vakarų Europos viešajame ypač feministiniame diskurse.

Tiesioginė ispanų kalbos žodžio *macho* reikšmė – vyras, vyriška lytis (kilo iš lot. k. *masculus*), yra *machismo* vedinys; ispanų kalboje ši sąvoka vartojama asmeninių vyro savybių ir elgesio kodų visumai nusakyti, t. y. apibrėžti vyriškumo sampratai. Perkeltinė *macho* prasmė – „stiprus“, „kietas“, pavyzdžiui, ispanai turi posakį *el vino macho* (stiprus vynas).

Kasdienėje kalboje, ypač ispanakalbėse kultūrose, *macho* vartojamas apibūdinti tikram vyrui, vyriškumo kvintesencijai. Taigi frazė *es un macho* (isp.) skirta tam, kas yra tikras vyras.

Žodžiai *machismo*, kaip griežto, populiariai kalbant, „kieto vyriškumo“ fenomenas ir, taigi ir *macho*, jau pripažinti tarptautiniu mastu, t. y. įtraukti į anglų kalbos žodynus ir Britų enciklopediją¹.

Machismo apibūdinamas kaip didžiausias savybių, kurios kultūroje siejasi su vyriškumu, įvertinimas ir savybių, kurios asocijuojasi su moteriškumu, menkinimas. Per amžius *machismo* veikė Lotynų Amerikos politiką ir visuomenę. Žinomi Lotynų Amerikos istorijoje *caudillos* (kariniai diktatoriai) tipizavo *machismo* išūliais ir autoritariniais valdymo būdais ir pasiryžimu naudoti prievartą siekiant savo tikslų. Taigi nors kilmės požiūriu *macho* yra teigiama charakteristika (pvz., tradicinėje Meksiko-

¹ Žr. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Merriam-Webster Online Dictionary*.

je) ir reiškia vyrišką vyrą ir todėl stiprų socialine, simboline ir fizine prasme, viešajame Vakarų pasaulio diskurse (pagal anglakalbių šalių tradicijas) pats *machismo* ir vyras, kuriam tai būdinga – *macho* – yra stigmatizuotas.

Mačo ir mačizmo stigmatizavimas iš dalies susijęs su patriarchyto demokratizavimu Vakarų visuomenėse. Tačiau socialiniuose tyrimuose mačo sąvoka siūloma kaip „patogi, papildoma priemonė paviršutiniam visų tradicinių vyrų tarpusavio sąveikos formų apibūdinimui, ypač kai „savaime suprantami“ vyrų ir moterų vaidmenys jau yra prarasti“ (Rünzler, 1988, 13).

Antropologų pastebėjimais *machismo* kaip griežto vyriškumo įrodymo situacija būdinga ne tik pirmą kartą ar civilizacijų pakraštyje esančioms bendruomenėms, bet ir daugumai urbanistinių Lotynų Amerikos, Balkanų, Viduržemio ir Magribo² šalių kasdieniam vyrų gyvenimui. Palyginus antropologinių tyrimų rezultatus kilo klausimas, kodėl įvairių kultūrų vyrams taip rūpi „būti vyrais“, „veikti kaip vyrai“. „Beveik visose bendruomenėse, su kuriomis teko susidurti antropologams, vyriškumas yra kažkoks brangus ir kartu nesuvokiamas statusas, esantis anapus savosios biologinės priklausomybės vyrų giminei. Tai tam tikras pamokomasis, kviečiantis sekti įvaizdis, kurias įkvepia ir berniukus, ir vyrus pagal jų kultūros reikalavimus ir kuris yra priklausymo jam matas“ (Gilmore, 2001, 888).

Socialinė konstrukcionistinė prieiga leidžia apibūdinti vyriškumą *gender* lūkesčių terminais: vyriškumas yra tai, kuo turi būti vyras ir ko iš jo laukiama.³ Pagal šią prieigą dabartinėje vyriškumo koncepcijoje išskiriamas daugialypiškumas – kiekvienoje visuomenėje egzistuoja keli vyriškumo modeliai, istoriškumas – vyrų ir moterų socialinių praktikų, taigi ir tradicinių *gender* vaidmenų kitimas vykstant istoriniam procesui, ir situaciškumas – tam tikrų vyriškumo bruožų intensifikacijos arba infliacijos sociokultūrinė priklausomybė (pvz., karas ir taika).

Vyrų studijų pradininkai pasiūlė dominuojančio vyriškumo (*hegemonic masculinity*) koncepciją, kuri plačiai vartojama kultūros studijose (*cultural studies*). Dominuojantis vyriškumas – tai ne „vyro vaidmuo“, o ypatinga vyriškumų įvairovė, kuriai pa-

² *Magrib* (arabų k. Vakarai) – Afrikos regionas, apimančias Alžyrą, Maroką, ir Tunisą. Į didįjį Magribą įeina Libija, Mauritanija ir Vakarų Sachara.

³ Vyrų studijose vyriškumas suprantamas ir nagrinėjamas kaip probleminis konstruktas, žr. Kimmel&Messner 1989-2003 antologiją *Men's Lives etc*. Lietuvoje kai kurios šiuolaikinės vyriškumo koncepcijos aptariamoms ir mokslinėje spaudoje, žr. Kublickienė 2000; Tereškinas 2001, 2004, 28.

gal subordinaciją paklūsta moterys, jaunimas ir nevyriški vyrai bei homoseksualistai. Dominuojantis vyriškumas – tai klausimas „kaip konkretūs vyrai įsisavina galios ir gerovės poziciją ir kaip jie įteisi- na ir atgamina socialinius santykius, kurie lemia dominavimą“ (Carrigan, Connell & Lee 1987, 179). Kitaip tariant, dominuojantis vyriškumas yra galios vyrų vyriškumas, idealas, kurio siekiama, dėl kurio kovojama. Taigi mačizmą galima suprasti kaip dominuojančią vyriškumo atmainą.

Iš Meksikos kilusių berniukų socializacija prasideda nuo kultūrinio lūkesčio, kad berniukas yra ir bus vyras. Taip pat egzistuoja aiškūs lūkesčiai, kad mergaitės turi būti gerbiamos, bet priešingai negu berniukai, mergaitės turi būti paklusnios ir nuolankios. Tai mačizmo ir atskyrimo *būti vyru* nuo *būti moterimi* pradžia (Villereal&Cavazos, 2005).

Mačo reprezentacijos literatūros, žiniasklaidos, populiariosios kultūros tyrimai leidžia teigti, kad mačizmas yra vyriškumo vaizdinys, turintis ribas tarp vyriško ir moteriško pasaulio. „Vieningo pasaulio sukūrimas kelia grėsmę vyro identitetui, savigarbai ir savisaugai. Visų pirma mačo bando apriboti moteriškumą. Vyriško ir moteriško pasaulio poliarizacija ne tik atitinka lyties sienas, bet ir lygia-verčiai intensyviai veikia vyrus. Tai būdingasis *machismo* bruožas palyginti su kitomis vyriškumo formomis – vyras saugo ribas nuo moteriškumo, nuo pasaulio ir nuo paties savęs. Deja, mačizmas yra represinis vyriškumo stereotipas, nes negali atitikti „tikro vyro“ modelio, kurio turinys nėra apibrėžtas“ (Rünzler, 1988, 165).

Kalbant apskritai, mačizmas – tai etiketė, naudojama standartui, pagal kurį vyrai matuoja savo vyriškumą: drąsą, viriliškumą (lytinę potenciją ir vaisingumą), sugebėjimą įveikti sunkumus ir išlaikyti savo „vyro tarp vyrų“ poziciją. Yra tik viena pagrindinė problema: dauguma vyrų, vartodami sąvoką savo paties mačizmo lygiui nustatyti, atsiduria visiškai už realybės ar net sąžinės ribų. Kiekvienoje rasėje mačizmas gali turėti savo terminologiją, tačiau jo klaidingas supratimas egzistuoja visose kultūrose (Suave, 1999).

Pagal feministinį apibrėžimą mačizmas yra taisyklių, normų, vaizdinių ir vyrų charakteristikų rinkinys; galutinis tokio vyro veiksmas tiesiogiai ar netiesiogiai buvo ir yra kurti, išlaikyti ir įtvirtinti moterų pavergimą bei paklusnumą visais lygmenimis: seksualiniu, reprodukcinu, taip pat darbo ir meilės srityse. Tačiau jeigu vyro asmenybė nėra grindžiama mizoginizmu – moterų nekentimu/baime, sąvoka glaudžiai susijusi su seksizmu – jis gali savo veiksmis bandyti nugalėti daug mačizmo aspektų. Moteris dalyvauja mačizme tiek, kiek ji nesu-

vokia galios struktūrų, kuriomis mačizmas reguliuoja lyčių santykius, ir tuo mastu, koku ji imituoja šiuos veiksmus ir/arba padeda vyrui tęsti mačizmo veiksmų praktiką (*Creatividad Feminista*).

Taigi feministinėje ir profeministinėje literatūroje vienu svarbiausių mačizmo bruožų laikomas dominavimo, ypač moterų atžvilgiu, siekimas, taigi ir seksizmas. Tai tiesa, tačiau ne visa.

Mačizmas iš esmės susijęs su vyriškumu ir galia, jis turi būti apibūdintas kaip dominuojančių vyriškumo savybių rinkinys. Mačizmas yra pagrindinis principas konstruojant moterų ir vyrų identitetą ispanakalbėse kultūrose ir ne tik jose. Mačizmas nėra vien paprastas vyrų sąveikos būdas su moterimis (ir atvirkščiai) heteroseksistinėje, patriarchalinėje visuomenėje, tačiau tai ir vyrų sąveikos būdas su kitais vyrais.

Mačizmas – visų pirma tai, kaip vienas vyras charakterizuojamas kito vyro atžvilgiu, tai varžytuvių situacija. Jį tikslinga suprasti kaip garbės – simbolinio kapitalo – gynimą kovoje už pripažinimą ir pranašumą; į šią kovą įtraukiami visi vyro šeimos nariai. Tokiu atveju moteris objektyvizuojama ir tampa viena iš priemonių savo pranašumui įrodyti ar net varžovui įveikti, paprastai – suviliojant jo žmoną, dukrą, seserį ir pan., ir taip suteršti ar net visai nuplėšti vyro ir jo šeimos garbę. Kadangi tikrai tikras vyras – mačo – sugeba apginti savo šeimos moteris nuo kitų vyrų, nuolatinis moterų kontroliavimas ir dominavimas tampa būtina jų gynimo sąlyga. Taigi vyro ir/arba šeimos garbės gynimas tiesiogiai susijęs su mačizmu.

Jeigu mačizmas suprantamas kaip visas kompleksas asmenybės charakteristikų ir veiksmų garbei apginti, galima teigti, kad dabartiniame emancipuotame pasaulyje mačizmas yra ne tik vyrų prerogatyva, šią savybę gali turėti ir moterys. Kitaip tariant, mačo kol kas taikomas tik vyriškos lyties atstovams apibūdinti, tačiau *machismo* gali būti taikomas abiem lytims.

Bendriausias ispaniškas terminas moteriai, turinčiai „perdėtą“ savigarbos jausmą arba pernelyg išdidžiai, apibūdinti yra *feminista*, nors kai kurie autoriai kaip tiesioginį mačo atitikmenį moteriškos lyties atstovei vartoja *hembra*: *Yo soy muy macho, pero tú eres muy hembra – aš esu tikras vyras, tačiau tu esi tikra moteris*. Abu žodžiai – *feminista* ir *hembra* – plačiai vartojami šiuolaikinėje ispanų kalboje. Italijoje privačiame diskurse, moterį, turinčią ambicijų ir potencijos siekti vyro galios, arba užimančią vyro poziciją viešajame gyvenime (paprastai tai būna našlės ar netekėjusios garbingų šeimų moterys), t. y. pasižyminčią mačizmo savybėmis, galima būti apibūdinti kaip *una donna con i coglioni du-*

ri, t. y. jai simboliškai priskiriami pirminiai vyriški lytiniai požymiai – vyro skiriamasis „kapitalas“. Ir jeigu moters atžvilgiu toks apibūdinimas yra gana dviprasmiškas, tai vyro atžvilgiu apibūdinimas *un uomo con i coglioni duri* reiškia jo pranašumo pripažinimą. Lietuvoje panašiam moters ambicijų apibūdinimui taip pat yra panašus posakis, nors jame ir neminama šio simbolinio „kapitalo“ būklė⁴.

Taigi mačizmas gali būti ir turi būti suprantamas ir kaip galios mechanizmas. Prancūzų poststruktūralistų prielaida, kad galia yra išsklaidyta visuomenėje ir nėra individų ar grupių nuosavybė (Michel Foucault) ir teiginys, kad galios santykis konstruoja individus ir taip tampa pamatiniu socialinės tikrovės principu (Michel Foucault, Pierre Bourdieu), atsižvelgiant į tradicinį žmonijos suskirstymą į dvi grupes priskiriant kiekvienai grupei moters ar vyro kategoriją, skatina iš čia kylančios prielaidos artikuliaciją – *gender* yra koncentruota galia. Tad atsižvelgiant į tradicinį socialinės tikrovės skirstymą į viešąją ir privačią sferą bei *gender* tvarką kiekvienoje iš tų sferų galima numatyti, kuri lytis turi dominuojančią galią tam tikroje sferoje. Ir kartu konkrečiais atvejais galios koncentravimas viešojoje ar privačiojoje sferoje iš esmės nepaneigia bendrojo patriarchalinio diskurso galios socialinėje tikrovėje.

Galimas daiktas, kad šis principas galioja daugeliui visuomenių, grindžiamų judėjų ir krikščioniškąja kultūra ir net musulmoniška (omenyje turimos Magribo šalys). Ko gero, prasminga vėl prisiminti Viduržemio kultūros įtaką dabartinės Vakarų pasaulio, įskaitant Lotynų Ameriką, civilizacijai. Tačiau, be abejo, analizuojant bet kuri konkrečios kultūros socialinį fenomeną reikia atsižvelgti į tos kultūros vietos ypatumus.

Mačistinė (mačo) kultūrų vyro hegemonija moters atžvilgiu viešojoje sferoje yra akivaizdi, tačiau tai neneigia moters hegemonijos vyro atžvilgiu privačiojoje sferoje.

Taigi *cholos* – vietinės kilmės Lotynų Amerikos miestų gyventojų – tyrimai (Bolton, 1979, 312–342) rodo, kad galia simboliškai glūdi vyriškųjų vaidmenų sferoje, tačiau kasdieniame gyvenime ji sutelkta moterų rankose, mažų mažiausiai vaikų atžvilgiu. Vystosi berniukų identifikavimasis su motina, o kartu tėvą jie mato kaip aukščiausios valdžios šaltinį, nors tai ir tolima valdžia. Atrodo, kad „moterų valdžia“, kurią savo kailiu patiria vaikai kasdieniame gyvenime, gerokai skiriasi nuo

⁴ Sociologinė analizė rodo, kad Lietuvos viešajame diskurse vyras dažnai suvokiamas kaip savaimė suprantama vertybė, o tai iš esmės nereikalauja nuorodos į vyriško simbolinio „kapitalo“ būklę.

vyrų valdžios. Moterų pasaulis su menku savo hierarchinių modelių išsivystymu pasirodo esąs visiškai beginklis palyginti su vyrų pasauliu. Taip formuojasi ypatingas feminiškumo tipas, paralelinis mačizmas – marianizmas (pavadinimas – pagal Šv. Mergelės Marijos vardą), apimantis tokias savybes kaip pasiaukojimas, savęs atsižadėjimas, pasyvumas, visiškas atsidavimas šeimos vertybėms ir nuolankumas vyrų viešpatavimo apraiškoms⁵.

Moterų garbės ir politinio dalyvavimo tyrimai Maltoje (Bestler, 1998, 567–585) leidžia manyti, jog dėl to, kad moterys turi daug galios šeimoje (privačiojoje sferoje), jos yra gana patenkintos esama situacija ir dėl to nekeliamas klausimas, kodėl jos turi siekti įgyvendinti feministines idėjas praktikoje (viešojoje sferoje).

Taigi turint omenyje, kad dabartinėje socialinėje tikrovėje galia viešojoje sferoje yra dominuojanti, o tai reiškia vyro galios dominavimą, galima teigti, kad moterys turi subordinuotą galią. Galios balanse moteris paprastai yra niekas, tačiau ir vyro galia yra santykinė hegemonija, kurioje moteris gali turėti reikšmingą vaidmenį konflikte, kilusiame tarp dviejų vyrų. Tai minimali galia, kuri paprastai turi garbės išraišką, tačiau ji gali lemti vyro pergalę ar pralaimėjimą, panašiai kaip politinėje kovoje mažų ir nereikšmingų partijų perėjimas iš vienos politinės koalicijos į kitą.

Mikrosociologijos tyrimo lygmenyje mačizmo fenomenas gali būti nagrinėjamas panaudojant Ervingo Goffmano (1997, 208–227) *gender* demonstravimo (*gender display*) sąvoką ir iliustruojamas bent dviejų vyrų sąveikos (interakcijos) viešojoje erdvėje analize. *Gender* demonstravimas yra pagrindinis vyriškumo ir moteriškumo kūrimo mechanizmas sąveikos tarp asmenybių veidas į veidą lygmenyje. *Gender* kuriamas čia ir dabar išreiškiant pagrindinius socialinio pobūdžio santykius. „[...] *gender* pateikimo formos, kaip ir kiti ritualai, arba ikonos, gali atliepti esmines socialinės struktūros savybes [...], tačiau bet kuriuo atveju pateikimas yra tikrai simptomas, o ne portretas“ (Goffman, 1997, 224).

Mačizmo fenomeno tyrimai Sicilijoje naudojant dalyvaujančio stebėjimo (*participant observation*) metodą parodė, kaip dviejų vyrų vyriškumo demonstravimas „taikiai“ išsprendžia konfliktinę situaciją. Vartojant sporto terminologiją – po varžovų

⁵ Mačistinėse kultūrose berniukų saviidentifikacijos problema paprastai sprendžiama demonstruojant padidintą maskuliniškumą, nukreiptą prieš visus ir prieš save patį. Feministinės psichoanalizės požiūriu, vyriškas identitetas formuojasi įveikiant priklausomybę nuo motinos, įeinant į vyrišką viešąją erdvę, kuri priešpriešinama moteriškam namų pasauliui. (žr. Chodorow, 1978).

abipusių nuostolių rungtynės pasibaigė lygiosiomis. Visose trijose išnagrinėtose atvejuose *moters* veiksnys, nors moteris ir rėmė vieną iš vyrų, dviejų vyrų sąveikoje buvo minimalus (Žvinklienė, 2005).

Gender demonstracija, kaip spektaklio/maskarado/ritualo, sąvoka papildo bene svarbiausią mačo esmės – tikro vyriškumo demonstravimo – aiškinimą. Asmuo, kurio vyriškumo demonstravimas, „fasadas“, geresnis, o „kaukė“ – įtikinamesnė, gali įgyti pranašumą ir apsaugoti arba užtikrinti savo garbę/reputaciją.

Taigi mačizmas visų pirma išreiškia vyro kovą su vyru dėl pripažinimo; kovoje siekiamas rezultatas yra pranašumas, dominavimas ir galia. Viešojo vyrų kovoje „moters veiksnys“ yra svarbus (kartais gali būti netgi lemiamas), tačiau paprastai jis nėra centrinis veiksnys tikro vyro vyriškumo įrodymų strategijoje.

Pabaigos žodis: Garbės kultūra Lietuvoje

Šiuolaikiniame Lietuvos viešajame diskurse žodžiai *garbė* ir *garbės žmogus* siejami su gilia istorine praeitimi, panašiai kaip Rusijoje *человек чести* paprastai siejamas su ikirevoliucine šalies praeitimi. Vis dar vartojamą apibūdinimą *garbingas žmogus* galima vertinti kaip garbės žmogaus sinonimą, tačiau jis turi šiek tiek kitokį prasmės atspalvį. Garbė dabar yra moralinė kategorija, o ne veiklos vadovas, tačiau artimiausiu garbės sinonimu galima būtų laikyti šiuo metu Lietuvos viešajame diskurse atgaivinamą žodį *reputacija*.

Žodis *garbė* vis dar pasirodo viešajame diskurse, bet dažniausiai kaip šūkis, pavyzdžiui, „garbė ir tėvynė“ ar „krašto garbė“, tai yra glaustame kontekste, skirtame pabrėžti senoviškumą ir nereikalaujančiame būtino supratimo, ką kiekvienas žodis gali reikšti. Rečiau žodį *garbė*, bet dažniausiai garbės sinonimą – *orumą*, galima išgirsti viešinant teismo bylas susietas su moralinės žalos atlyginimu reikalavimais.

Žodžių *garbė* ir *gėda* vengimas dabartinių lietuvių žodyne iš esmės atspindi lietuvių išitraukimą į bendrą Vakarų kultūrą su jos individualizmo kultu. Tačiau žodžio *garbė* neminėjimas viešai dar nereiškia, kad dabartiniai lietuviai nevartoja garbės, kaip veiklos motyvo, asmeniniams, kurie paprastai paliečia ir individo šeimą, tikslams pasiekti. Panašiai kaip 2009 metais Dalios Grybauskaitės išrinkimas Lietuvos prezidentė visai nereiškia patriarchalinės kultūros išnykimo iš Lietuvos visuomenės gyvenimo.

Etnocentrizmas ir garbės kultūros nutylėjimas ir išstūmimas iš visuomeninio gyvenimo gali būti vieni svarbiausių priežasčių, ribojančių svetimos,

pirmiausia ne Vakarų, kultūros prigimties supratimą.

Tarp Europos Sąjungos šalių Lietuva kol kas pasižymi didesniu homogeniškumu tautinėje ir kultūrinėje gyventojų sudėtyje. Kraštutiniai garbės ir gėdos kultūros išraiškos – islamo fundamentalistų savižudžių susisprogdinimai ir garbės (dažniausiai jaunų moterų ir merginų) nužudymai kol kas mažai liečia Lietuvos visuomenę. Tačiau Lietuva, būdama atvira emigracijai ir imigracijai, įskaitant imigraciją iš garbės ir gėdos kultūrų šalių, negali būti garantuota, kad šie reiškiniai visada aplenkys jos teritoriją.

Literatūra

1. Abercromble, N., S. Hill, B. S. Turner (1994). *The Penguin Dictionary of Sociology, 3rd Edition*. Penguin Books.
2. Bawman, J. (2002). The lost sense of honor. *The Public Interest*, Fall.
3. Bestler, A. (1998). Gender Inequality in the Political Sphere. Female honour and female political behaviour in Malta. *Schweizerische Zeitschrift für Soziologie (Swiss Journal of Sociology)*, 24 (3).
4. Bolton, R. (1979). Machismo in Motion: The Ethos of Peruvian Truckers. *Ethos* 7 (4).
5. Bourdieu, P. (1994). *Language and Symbolic Power*. Oxford: Polity Press.
6. Carrigan, T., B. Connel, J. Lee (1987). Hard and heavy: Toward a new sociology of masculinity. In Michael Kaufman (ed.) *Beyond patriarchy. Essays by men on pleasure, power, and change*. Toronto: Oxford University Press.
7. Chodorow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. University of California: Berkeley, CA.
8. Clendinnen, I. (1985). The cost of courage in Aztec society. *Past and Present*.
9. Davis, J. (1977). *People of the Mediterranean: an essay in comparative social anthropology*. London: Routledge and Kegan Paul.
10. Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish*. New York: Vintage Books.
11. Foyster, E. A. (1999). *Manhood in early modern England: honour, sex and marriage*. London and New York: Longman.
12. Gilmore, D. D. (1987). Introduction: The Shame of Dishonor. In David D. Gilmore (ed.) *Honor and shame and the unity of the Mediterranean*. Washington, D. C: American Anthropological Association.
13. Gilmore – Д. Гилмор (1990, 2001). Загадка мужественности. In *Введение в гендерные исследования* (под ред. Сергея Жеребкина), часть II. Харьков: ХЦГИ, Санкт-Петербург: Из-во «Алетейя».
14. Giordano, Ch. (2001). Mediterranean Honour Reconsidered. *Anthropological Fiction or Actual Action Strategy? Anthropological Journal on European Cultures* 10.
15. Giordano, Ch. (2005). Mediterranean Honor and be-

- yond. The Social Management of Reputation in the Public Sphere. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1. 40–55.
16. Goffman, E. (1997). Gender Display. In: Charles Lemert & Ann Branaman (eds.) *Goffman Reader*. Blackwell Publishing.
 17. Ikegami, E. (1995). *The taming of the samurai: honorific individualism and the making of modern Japan*. Cambridge, Mass. – London: Harvard University Press.
 18. Iliffe, J. (2005). Honour in African History. Cambridge University Press.
 19. Kimmel, M. S. & M. A. Messner (eds.) (2003). *Men's Lives. 6th edition*. Boston: Allyn & Bacon.
 20. Kublickienė, L. (2000). Šiuolaikinių lyties stereotipų sąlygotas maskuliniškas diskursas. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*. Vilniaus universiteto leidykla.
 - Lachmann, R. (ed.). (1991). *The Encyclopedic Dictionary of Sociology. 4th Edition*. The Dushkin Publishing Group, Inc.
 21. Lever, A. (1986). Honor as a red herring. *Critique of Anthropology*, 6 (3) Winter.
 22. Lumsden, I. (1996). *Machos, Maricones and Gays: Cuba and Homosexuality*, Philadelphia: Temple University Press.
 23. Peristiany, J. G. (ed.) (1968). *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society*. Chicago: Chicago University Press.
 24. Peristiany, J. G. & J. Pitt Rivers (eds.) (1992). *Honour and Grace in Anthropology*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
 25. Pitt-Rivers, J. (1968). Honour. In *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York Macmillan: Vol. 6.
 26. Robinson - Робинсон, П. (2002). Невольники чести: мужественность на поле боя в начале XX века. In: *О муже(н)ственности* (сост. Сергей Ушакин). Москва: Новое литературное обозрение.
 27. Rünzler, D. (1988). *Machismo. Die Grenzen der Männlichkeit*. Böhlau Verlag: Wien-Köln-Graz.
 28. Stewart, F. H. (1994). *Honor*. Chicago: University Of Chicago Press.
 29. Tereškinas, A. (2001). *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos.
 30. Tereškinas, A. (2004). Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 3 (teminis numeris).
 31. Torre De La, M. (1999). Beyond Machismo: a Cuban Case Study. *The Annual of the Society of Christian Ethics* 19.
 32. West C. & D. Zimmerman – Уэст, К. и Д. Зиммерманн (2000). Создание гендера. In *Хрестоматия феминистских текстов. Переводы* (под ред. Елены Здравомысловой и Анны Темкиной). Санкт-Петербург: Издательство «Дмитрий Буланин».
 33. Žvinklienė, A. (2005). *Machismo – varžymasis dėl garbės. Siciliškosios patirties studijos*, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1: 56–69. Elektroniniai šaltiniai [žiūrėta: 2009-07-01-30]: *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, <http://www.dictionary.cambridge.org>.
 34. Chesler, Ph. (2009). Are Honor Killings Simply Domestic Violence? *Middle East Quarterly*, Spring. <http://www.phyllis-chesler.com/211/are-honor-killings-simply-domestic-violence> *Creatividad Feminista. Machismo (A Definition)* http://www.creatividadfeminista.org/palabras_clave/machismo.htm *Encyclopedia Britannica*, <http://www.britannica.com>.
 35. *Merriam-Webster Online Dictionary*, <http://www.m-w.com>.
 36. *Suave, Enrico. 1999. "Machismo". What is/isn't it?* <http://www.lifegoeson.net/Ponderous/machismo.htm>.
 37. Villereal, G. L. & A. Cavazos, Jr. (2005). Shifting identity: process and change in identity of aging Mexican-American males. *Journal of Sociology and Social Welfare*, March. http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0CYZ/is_1_32/ai_n13619864/pg_3.

HONOUR IN DOING GENDER

Alina Žvinklienė

Summary

The article attempts to explore the notion of honour in modern societies. The article makes a basic proposition that a simple identification of honour with religion, namely, Islam is not correct. Honour is a system to create hierarchies. It is therefore, as a strategy of power, strongly present with machismo phenomenon in the majority of Christian countries (Mediterranean region, Latin America). Honour is a relic of customary law and, therefore it is related to the legacy of patriarchy.

The first part of the article deals with the concept of honour in social sciences. The minimalist definition refers to honour as a right to respect. It means that honour exists both subjectively and objectively. It exists subjectively as a personal feeling to be entitled to respect. But it exists objectively as a public recognition of the public value of the individual. Honour/dishonour-shame always has a form of publicity.

There are two academic traditions in interpretation of honour: honour is defined as virtue and - as dominance/hierarchy. In both cases honour is considered as a value system which is gendered. Honour as virtue usually associated with women and honour as dominance / hierarchy – with men. Honour is “a cornerstone” in construction of gender identity and public representation of masculinity-femininity in so-called honour and shame societies. However honour is not merely a gender specific or individual – genderless phenomenon; it is simultaneously a concern of the kinship group (nuclear or extended family). Honour expresses the group’s highest values and its public recognition. Historical changes affect the perception and notion of honour however it is remained a powerful motivation of individual behaviour.

The language of honour and shame is actually lost in the Western societies. There are considered eight reasons for incompatibility of traditional honour with the modern Western mentality in the second part of the article. Thus, the “last” Western idea of honour that was represented by a gentleman of Victorian epoch came to an end with the First World War. The Westerners preferred rather to neglect the honour culture than reform it.

The practice of honour killing, i. e. “washing shame with blood”, from a feminist perspective intersected with neo-orientalism is discussed in the third part of the article. The differences between the victim-perpetrator in honour killings and ordinary domestic violence are analysed. The hallmark of honour killing is a collective family matter.

The part four is devoted to machismo phenomenon. Machismo is a set of personal traits, attitudes, and actions using by an individual against other to impose own superiority. Actually machismo is genderless however due to its public performance is usually associated with a man – macho. Machismo can be understood as a cultural standard by which many men rate their own masculinity. Machismo may have its own terminology particular to each other culture.

Machismo can be analysed in the frame of both concepts of *doing gender* in everyday interaction with others (Candace West & Don Zimmerman) and *gender displays* – a performance/masquerade/ritual where people “play” their gender (Erving Goffman). Public representation of masculinity-femininity iconically reflects fundamental features of the social structure.

In feminist and pro-feminist approaches machismo is usually used synonymously with sexism. At the same time a control of women is less important although significant in the performance of machismo. A woman may make a substantial contribution, even crucial, to the fight between men for symbolical or real power however she is usually not a central factor in the strategy of legitimisation of masculinity.

Keywords: honor, honor and shame culture, honor killing, machismo, masculinity, femininity.